

Prof. Dr. Isa BICAJ

KRYENGRITJA SHQIPTARE E VITIT 1910 SIPAS DOKUMENTEVE MALAZEZE

Pas marrjes nën protektorat të Bosnjës dhe Hercegovinës, nga Austro-Hungaria Principata malazeze aspiratat e veta pushtuese i rriti edhe më shumë për zgjerim kah jugu, përkatësisht kah Shqipëria e Veriut dhe Rrafshi i Dukagjinit. Intensiteti i veprimtarisë malazeze për zgjerim kah jugu u rrit edhe më shumë pas aneksimit të Bosnjës dhe Hercegovinës më 1908 nga Austro – Hungaria.¹

Monarkitë Ballkanike, Serbia e Mali i Zi, shqiptarët në luftërat e tyre për çlirim kombëtar asnjëherë nuk i kanë konsideruar si aleat. por si forcë goditëse e rëndësishme kundër sundimit osman në Ballkan. Këto shtete në dobësimin e të dy palëve në këto luftëra, pra të shqiptarëve dhe Portës e shihnin mundësinë në realizimin e objektivave të veta pushtuese.²

Shteti malazez ka përcjellë me interesim, zhvillimet e ngjarjeve në trevat shqiptare nëpërmes të konsullatave të shteteve

1 Mihajlo Vojvodic, *Skadarska Kriza*, 1913 godine, Beograd, 1970, f.7.

2 Shaban Basha, *Gjenocidi serbomadh dhe qëndresa shqiptare*, Tiranë, 1991, f.87.

të ndryshme që ishin në Vilajetin e Kosovës, klerit ortodoks, dhe tregtarëve të ndryshëm. Ajo informohej për situatën, mirëpo vlerësimi i këtyre ngjarjeve në trevat shqiptare ishte subjektiv, i njëanshëm dhe tendencioz.

Në një shkresë që i bënte përfaqësuesi malazez nga Stambolli, Ministrisë së Punëve të Jashtme të Malit të Zi thuhej: “Çuditëse pse shqiptarët janë ngritur kundër Portës...ata gjithmonë kanë qenë të privilegjuar nga ajo...në krye të këtyre rebelimeve është Isa Boletini i cili ka qenë i internuar për disa vite në Turqi pas rastit të organizimit të vrasjes së konsullit rus Shqerbinit në Mitrovicë...”³

Po ashtu edhe konsulli malazez nga Shkodra, Plamenac njoftonte Ministrinë e Jashtme të Malit të Zi se në të gjitha trevat shqiptare ka përpjekje për organizim të një kryengritje...ata janë të armatosur mirë dhe furnizimin po e bëjnë nga Gjermania dhe Austro – Hungaria...Porta po përpiket t’i detyron shqiptarët për t’i dorëzuar armët, mirëpo deri tani janë dorëzuar disa armë të vjetra të cilat në fakt janë të papërdorshme...”⁴

Natyrisht se shteti malazez në vazhdimësi e ka përcjellë me interesim e vëmendje armatimin e forcave kryengritëse shqiptare.

Në një shkresë të konsullit malazez nga Shkodra dërguar Ministrisë së Punëve të Jashtme të Malit të Zi thuhet:”...dje ishte te unë Dom Pjetër Tuna. Gjatë bisedës veç tjerash ai kërkoi që një sasi e armëve për kryengritës të kalohet nëpër territorin tonë. Unë për një moment heshta dhe pastaj i thashë: “Qeveria ime do t’i mbyllë sytë dhe do të mundësoi kalimin e këtyre armëve nëpër territorin tonë...”Mirëpo pas disa ditëve në përgjigjen që merrte konsulli malazez nga Ministria e Jashtme udhëzohej që të jetë i

3 Državni Arhiv Crne Gore, Fondi: Ministrastvo Inostranih Poslova, fas.Nr. 7, dok.72.

4 Državni Arhiv Crne Gore, Fondi: Ministrastvo Inostranih Poslova, fas.Nr. 11, dok.90.

kujdesshëm në premtime sepse ne duhet t'i ruajmë marrëdhëniet e mira me Portën dhe të jemi neutral në këtë drejtim.⁵

Lidhur me veprimet e kryengritjes, gazeta "Cetinjski vjesnik" shkruante se kryengritja po merr hov dhe po ndihmohet nga Austria. Armët që i përdorin kryengritësit janë moderne dhe furnizimi po bëhet nga Austria dhe Gjermania...Edhe njësitet ushtarake kryengritëse po udhëhiqen nga ekspertë ushtarak të huaj...''⁶

Po ashtu, për gjendjen në trevat shqiptare, në mars të vitit 1910, Konsulli malazez në Shkodër informonte Ministrinë e Jashtme se: "Ka përpjekje për organizimin e një kryengritje të përgjithshme në të gjitha trevat shqiptare...ata ndihmohen nga Austria dhe janë të armatosur mirë...Aksionet luftarake në Pejë dhe vrasja e komandantit ushtarak Ruzhdi Beu, tregojnë qartë se diçka e madhe do të ndodhë...krijimi i një Shqipërie autonome do t'i konvenonte ndonjëres prej Fuqive të Mëdha por në asnjë mënyrë Serbisë e Malit të Zi. Madje për Malin e Zi krijimi i Shqipërisë autonome do të ishte disfata më e madhe politike pas aneksimit të Bosnjës e Hercegovinës nga Austria."⁷

Një përkshkrim më të detajuar për kryengritjen e vitit 1910 jepte gazeta malazeze "Glas Cernogorca" që ishte organ zyrtar i Qeverisë malazeze. Kjo gazetë për kryengritjen e vitit 1910 ndër të tjera shkruante: "Gjatë muajit mars gjendja në tërë Vilajetin e Kosovës është shumë e rënduar...mos zbatimi i premtimeve të turqve të rinj ka rritë pakënaqësinë te shqiptarët...numri i kryengritësve po rritet çdo ditë. Në Pejë e rrethinë popullsia ka refuzuar pagimin e taksave. Me këto rrethana në Stamboll Këshilli i Ministrave ka analizuar gjendjen dhe ka formuar gjyqin

5 Državni Arhiv Crne Gore, Fondi: Ministrastvo Inostranih Poslova, fas.Nr. 12, dok.66.

6 "Cetinski Vjesnik", Nr.3, 1990.

7 Državni Arhiv Crne Gore, Fondi: Ministrastvo Inostranih Poslova, fas.Nr. 14, dok.78.

ushtarak që ka për qëllim kapjen e udhëheqësve të kryengritjes, dënimin e tyre dhe detyrimin e shqiptarëve t'i dorëzojnë armët... Si rrjedhojë e të gjitha këtyre masave pakënaqësia është rritë edhe më shumë. Kështu kryengritësit kanë shkatërruar një pjesë të hekurudhës që lidhë Shkupin dhe Mitrovicën, kanë këput lidhjet telegrafike dhe kanë sulmuar disa posta të vilajetit.⁸

Në veçanti gjendja është e rëndë në territoret e Ferizajt dhe Kaçanikut. Gryka e Kaçanikut është në duart e kryengritësve dhe në luftimet e 16 prillit këta të fundit kanë arrit të çarmatosin gjysmën e një batalioni të ushtrisë osmane. Për këtë arsye Porta ka urdhëruar Komandën e ushtrisë së Shqipërisë Veriore t'u shkojë në ndihmë trupave osmane në Vilajetin e Kosovës dhe të rimarrin Grykën e Kaçanikut. Sulmi i forcave osmane është bërë më 20 prill dhe forcat kryengritëse janë detyruar të tërhiqen kah Carraleva numri i të cilëve arrin në 3000 veta. Në luftimet në Grykën e Kaçanikut janë vra 30 oficerë dhe 20 ushtarë, ndërsa janë plagosur 5 oficerë dhe 89 ushtarë nga ana e kryengritësve janë të vrarë mbi 500 veta⁹ ...Mirëpo, as këto masa nuk e kanë qetësuar gjendjen, sipas shkrimeve të gazetës së lartpërmendur në afërsi të Gjilanit nga Pusia janë vra 6 ushtarë osmanë dhe janë plagosur 16 të tjerë, si rrjedhojë Porta e Lartë në këtë pjesë të vilajetit ka shpallur gjendje të jashtëzakonshme". Në këto rrethana të jashtëzakonshme komandën e ushtrisë osmane e mori Ministri i Luftës Mahmut Shefqet Pasha. Pas luftimeve të ashpra në Grykën e Carralevës forcat kryengritëse për shkak të mungesës së municionit dhe epërsisë numerike të ushtrisë osmane u detyruan të tërhiqen. Sipas një telegrami të dërguar nga zona ushtarake kufitare e Andriovicës kryengritja shqiptare ka marrë fund më 14 maj.¹⁰

8 "Glas Crnegorca", Cetinje, 1910, Nr.4.

9 Po aty.

10 Po aty.

Shuarja e kryengritjes u shoqërua me masa të rrepta jo vetëm ndaj udhëheqësve të kryengritjes por edhe ndaj popullsisë.

Udhëheqësit e kryengritjes për t'i shpëtuar masave ndëshkimore ndaj ushtrisë osmane u detyruan të kërkonin strehim në vendet fqinjë. Idriz Seferit ju ofrua strehim nga Serbia por ai nuk pranoi dhe qëndroi në malet e Karadakut të Gjilanit deri në prill të vitit 1911 kur u bë amnistia e përgjithshme nga Porta. Isa Boletini pas disfatës në Carralevë u tërhoq për në Drenicë e më pas për Podgurë e bjeshkë të Deçanit dhe në qershor të vitit 1910 shkoi në Plavë te miku i tij Hasan Ferri. Më 10 qershor bashkë me djemtë dhe disa të afërm dhe me Hasan Ferrin në Velik kaluan kufirin malazez.¹¹

Në një telegram të dërguar nga zona kufitare e Andriovicës dërguar Ministrisë së Punëve të Brendshme thuhej: “Dje Isa Boletini me djem dhe 13 të afërm dhe Hasan Ferri me 2 vëllezër kanë kaluar kufirin dhe kërkojnë strehim në vendin tonë...Në përgjigjen që mori komanda e zonës së lartpërmendur udhëzohej që Isa Boletini nën përcjelljen e njësive tona të dërgohet për Podgoricë”. Pas disa ditëve Isa Boletinit u streha në Nikshiq.¹²

Natyrisht se strehimi i Isa Boletinit në Mal të Zi krijoi shqetësime te Porta e Lartë. Pas disa ditëve vali i Shkodrës e ftoi në audiencë konsullin malazez të Shkodrës dhe veç tjerash këtij të fundit Valiu i Shkodrës i tha:”Pse i mundësuat strehimin në Mal të Zi Isa Boletinit kur ai dihet se lufton për një shtet autonom shqiptar dhe se ai sa është armik i Portës është edhe vetë i shtetit malazez. Në Përgjigjen që i jepte konsulli malazez valiut cekte se ne e njohim mirë se kush është Isa Boletini, por ne e kemi traditë mikpritjen dhe për atë arsye nuk mund të refuzonim kërkesën e tij...Mirëpo, fakti që ne e kemi strehuar në thellësi të territorit tonë tregon qartë se atij do t'i pamundësohet

¹¹ “Glas Crnagorca”, Cetine, 1910, f. 7.

¹² Državni Arhiv Crne Gore, Fondi: Ministrastvo Inostranih Poslova, fas. Nr. 60, dok.76.

çdo veprim që do të dëmtonte si interesat e Portës së Lartë ashtu edhe interesat e shtetit tonë.¹³

Po ashtu edhe Ded Gjon Luli bashkë me 18 anëtarët e familjes së vet kishte kërkuar strehim në Mal të Zi për t'i shpëtuar masave të rrepta të ushtrisë osmane. Mirëpo organet kufitare të Podgoricës e kishin mbajtur për 48 orë në kufi duke mos i lejuar futjen në territorin e shtetit malazez...Më në fund Ministria e Punëve të Jashtme e udhëzonte komandën e zonës kufitare që të pranohej kërkesa e Ded Gjôn Lulit me shpresë që autoriteti i tij që kishte në Malësinë e mbi Shkodrës të shfrytëzohet për interesat e shtetit malazez.¹⁴

Mirëpo edhe Isa Boletini edhe Hasan Ferri e edhe Dedë Gjon Luli nuk ishin personalitet që do t'i tradhtonin interesat kombëtare. Ata nuk ishin të sojit të Sokol Bacës e Esat Pashë Toptanit dhe strehimit në Mal të Zi e konsideronin si nevojë të momentit e jo për t'i shërbyer shtetit malazez në dëm të interesave kombëtare.

Fakti që Dedë Gjon Luli në vitin 1915 vritet nga forcat malazeze, ndërsa Isa Boletini në janar të vitit 1916 vritet pabesisht afër Ribnicës nga Forcat malazeze dëshmon çartë se sa të urrejtur ishin këto dy figura kombëtare nga Qeveria malazeze.

13 Državni Arhiv Crne Gore, Fondi: Ministrastvo Inostranih Poslova, fas. Nr. 17, dok.90.

14 Po aty, f.14, Dok. 67.